

Austrija

Bertrand Perc

Austrija 1945. godine nije ponovo nastala kao država tako što se sama oslobodila sopstvenim snagama, već vojnim porazom nacionalsocijalističke Nemačke.

Već u oktobru 1943. u Moskvi deklarirana namera saveznika da se Austrija odvoji od velike Nemačke, da se poništi priključenje Nemačkoj (u originalu se govori o „anšlusu“ – pojam *Anschluss* se u vreme, kada se to dogodilo, ali i otada na nemačkom jezičkom području koristi za nemačku okupaciju Austrije, koja je izvršena 22. marta 1938. godine bez ikakvog otpora austrijske strane. – Prim. prev.) i da se dopusti da se ponovo stvori kao jedinstvena država, i s tim u vezi konstatacija, da je Austrija bila prva žrtva Hitlerove agresivne politike, omogućila je i pojednostavila austrijskim vladama posle 1945. da nacionalsocijalizam izmeste i Austriju uvrste u red onih država koje se ubrajaju u žrtve nacističke Nemačke.

Već u proklamaciji nove austrijske vlade 27. aprila 1945, u Osnivačkoj povelji Republike, ta teza o ulozi žrtve se proširila mnogo dalje od pitanja procene međunarodnog prava da li je „priključenje“ bilo prinudno, i proglasila je ne samo zemlju, već i celokupno stanovništvo bez izuzetka kolektivnom žrtvom. Nacionalsocijalistički režim je „narod Austrije, učinjen nemoćnim i bezvoljnim, poveo u besmislen i bezizlazan osvajački rat /.../, koji nijedan Austrijanac nikada nije želeo, nikada nije imao mogućnost da ga predvidi i opravda, radi prenošenja rata na narode prema kojima pravi Austrijanac nikada nije gajio osećanja neprijateljstva ili mržnju“ i tako je navodno „bez ustručavanja žrtvovala mnogo stotina hiljada sinova naše zemlje, gotovo čitavu omladinu i mušku snagu našeg narod /.../“.

Saveznici su, doduše, 1943. godine Austriju još smatrali odgovornom za učešće u ratu, odgovornost, koju Austrija nije mogla da izbegne, ali su istovremeno stavili u izgled da će moguće posledice zbog toga zavisiti od spremnosti austrijskog stanovništva da se samo oslobodi. Bilo je, naime, i otpora nacionalsocijalističkom režimu, pogotovo od strane komunista, ali otpor u Austriji ipak nikada nije dosegao stepen masovnog, efikasnog protivljenja koje bi predstavljalo makar malo ugrožavanja nacionalsocijalističkog

sistema vlasti i koje bi vezalo značajniju policijsku, ili čak vojnu snagu.

Proklamacija vlade od 27. aprila 1945. je tu škakljivu tačku nedovoljnog priloga samooslobođenju jasno imala pred očima i zbog toga je argumentovala, da „na njenu žalost, taj prilog može da bude samo skroman, kada se uzmu u obzir slabljenje našeg naroda i oduzimanje resursa našoj zemlji“.

Pa ipak, za odbijanje odgovornosti za nacionalsocijalistički sistem i potkrepljenje teze da su Austrijanci bili žrtva, samo postojanje tog otpora neće biti beznačajno, jer on je četrdesetih godina bio osnova za legitimaciju nove republike i tada igrao bitnu ulogu u procesu nastajanja nacije. Na kraju krajeva, austrijskim diplomatama je pošlo za rukom da iz 1955. godine već utvrđenog državnog ugovora u poslednjem minutu izbrišu pasus o suodgovornosti Austrije za rat.

Koliko god da je teza o Austrijancima kao žrtvama upućivanjem na oslobodilačku borbu mogla uspešno da se primeni u spoljnoj politici, toliko je bila u oštroj suprotnosti sa stvarnim odnosom austrijskog društva prema nacionalsocijalizmu. Jer, nasuprot tvrdnji, da nije samo država, već da je pre svega „narod“ bio žrtva, stajale su činjenice da je Austrija imala sopstvenu predistoriju nacionalsocijalizma, da su austrijski nacisti merodavno doprineli „priklučenju“ Nemačkoj, da su antisemtski pogromi imali ogromne razmere baš pre svega u Austriji, da se austrijsko društvo sa skoro 700.000 članova NSDAP (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* Nacionalno-socijalistička Nemačka Radnička Partija - puno ime Hitlerove partije. - Prim. prev) u većom stepenu organizovalo u toj partiji od društva „starog rajha“, da je preko milion austrijskih muškaraca služilo u Vermahtu i da su Austrijanci merodavno bili angažovani u okupacionim upravama, da su imali centralnu ulogu u ratnim zločinima, politici preseljavanja i proterivanja, „arizaciji“, eutanaziji, uništavanju evropskih Jevreja i Sintija i Roma.

Kako je ta suprotnost neposredno posle rata u svakodnevnicu postajala vidljiva, kako su se Austrijanci najednom preobražavali, bespoštedno je opisao Žan Ameri (*Jean Amery*) kada se vratio iz koncentracionog logora: „Pokušavaju da se distanciraju. Godine 1945. u Austriji više nego ikada ranije naglašeno se govori dijalektom, u školama se govori o nastavnom jeziku, a ne o nemačkom jeziku. Da je Hitler rođen u Austriji nije ništa drugo,

do neprijatna geografska slučajnost. Nikakvu težinu više nema, što je antisemitizam, ideološki fundament nacionalsocijalističkog pogleda na svet, izrastao iz tla austrijskog i sudetskih Nemaca, a u Šenereru (*Schönerer*) i Luegeru (*Lueger*) video svoje proroke. Zaboravljeno je da su 1938. nemačke vojnike u Austriji dočekali u takvom delirijumu radosti, da su čak i oni, momci nemačkog Vermahta, samo trezveno vrteli glavom. Kako sada stvari stoje sa sećanjem na nacionalsocijalističke nasilne zločine u zemlji, koja odbija svaku odgovornost za nacionalsocijalizam, koja ga izmešta kao nešto što je zemlji strano i neaustrijsko ili kao vrstu igre kapitalizma. Pokušaću to da objasnim na dva primera, na ophođenju prema bivšim nacionalsocijalistima i na kulturi spomenika druge Republike. („Drugom republikom“ – za razliku od „Prve republike“ koja je nastala posle završetka Prvog svetskog rata raspadom Austro-Ugarskog carstva, smatra se Austrija posle Drugog svetskog rata. – Prim. prev.)

Suprotno sopstvenom predstavljanju istorije u kojoj prolaze kao žrtve, odgovorni u Republici na početku su morali da se konfrontiraju sa činjenicama participacije u nacionalsocijalizmu: u ophođenju sa nacionalsocijalističkim funkcionerima, stotinama hiljada članova partije, osobama koje su bile bliske nacističkom režimu, onima koji su učestvovali u genocidu ili ratnim zločinima.

Na političkom nivou, tri osnivačke partije – hrišćansko-socijalnu ÖVP, socijaliste i komuniste – po tom pitanju za kratko vreme povezivao je antifašistički osnovni konsezus. Već u maju 1945. godine počelo se sa opširnom denacifikacijom, koja se u prvo vreme sastojala od otpuštanja i zabrane rada. Na nivou zakonodavstva, usvojen je zakon o zabrani rada svim nacionalsocijalističkim organizacijama, kojem je sledio zakon o ophođenju prema ratnim zločinima.

Denacifikacija je potom uglavnom prepuštena, posebno u tu svrhu, osnovanim narodnim sudovima koji su u prvim godinama rada značajno razvili svoju aktivnost: preko 130.000 predistražnih postupaka, preko 28.000 optužnica, više od 23.000 presuda, 30 izvršenih smrtnih presuda.¹⁾ Međutim, koreniti proces preoblikovanja mišljenja društva nikada se nije odvio do kraja, nije bilo ni savezničkih programa prevaspitavanja koji bi mogli da se uporede sa onima u Nemačkoj. Taj trud oko denacifikacije bio je relativno kratkog daha i uskoro su se i same partije odmakle od njega.

Od 1947. godine sve je bilo drugačije: antifašističko osnovni konsenzus partija se raspao i ustupio mesto trci za glasovima „bivših“ između Narodne partije Austrije i Socijalističke partije Austrije, dok je Komunistička partija Austrije uprkos živoj prisutnosti sovjetskih okupacionih snaga vidno gubila na značaju, što se ogledalo već na prvim izborima 1945. godine. Godine 1947. usvojen – formalno i te kako drastičan – Zakon o nacionalsocijalistima bio je početak kraja denacifikacije. Kako se sada pravila razlika između manje i više opterećenih nacionalsocijalista, ubrzo je 90 odsto bivših nacionalsocijalista u glavnom bilo amnestirano i ponovo integrisano u društvo. Nadmetanje za glasove bivših nacionalsocijalista pred parlamentarne izbora 1949. godine, u čijoj pozadini su bili hladni rat, integracija u Zapad i pretežno antikomunističko raspoloženje, predstavljalo je kraj razračunavanja sa nacionalsocijalističkim vremenom na političkom nivou.

Paralelno s tim se proces obrade prošlosti usporavao u pravosuđu. Od 1948. godine broj krivičnih procesa protiv bivših nacionalsocijalista opadao je godišnje za više od 50 odsto, da bi se od usvajanja Državnog ugovora 1955. sveo na nulu. Do renesanse procesa protiv nacionalsocijalista, kakva je bila u Nemačkoj, kasnije nije došlo. Karakteristično je da Austriji nikada nije pošlo za rukom da etablira istražne organe slične Centralnom uredu zemaljske pravne uprave za rasvetljavanje nacionalsocijalističkih zločina u Ludvigsburgu u Nemačkoj.

Malobrojni, ali veoma značajni procesi u Austriji šezdesetih godina, nisu, međutim, propali zbog pitanja nedostataka ili nedovoljnih dokaza. Jer, protiv graditelja gasne komore u Aušvic-Birkenau Fica Ertla (*Fritz Ertl*) i Valtera Dejaca (*Walter Dejaco*), bili su izneti isto tako verodostojni dokazi, kao i protiv Franca Novaka (*Franz Novak*) Ajhmanovog oficira za transport, ili Ernsta Lerha (*Ernst Lerch*), šefa ličnog kabineta Odila Globocnika (*Odilo Globocnik*) u Lublinu, koji je bio suodgovoran za ubijanje Jevreja u logorima za uništenje Belzec, Sobibor i Treblinka. Baš kao i u drugim procesima protiv Ertla i Dejaca, porotnici ipak nisu mogli da se odluče za presudu o krivici, Francu Novaku su poverovali da je naređenja izdavao iz nužde, a čitav postupak protiv Lerha – uglednog građanina i vlasnika kafane za ples preko puta zgrade suda u Klagenfurtu, u kome je na početku karijere nastupao i Udo Jürgens (*Udo Jürgens*, čuveni nemački pevač. – Prim. prev.) – pravosuđe u Klagenfurtu obustavilo je na samom početku. Po-

našanje austrijskih porotnika, koji su konstrukciju o kolektivnoj žrtvi shvatali isuviše doslovno, socijalističkoj vladi Bruna Krajskog (*Bruno Kreisky*), koja je bila zainteresovana za saradnju sa Slobodarskom partijom – partijom pre svega bivših nacista – poslužilo je kao argument za hladnu amnestiju: ako porote nisu spremne na izricanje optužujuće presude, onda su postupci besmisleni. Istraga nacionalsocijalističkih nasilničkih zločina tako je u Austriji obustavljena i nije više nikada obnovljena. Dodati treba samo, da su se neki izvukli a da im nije isčupana makar dlaka sa glave, kao na primer, lekar Hajnrih Gros (*Heinrich Gross*), koji je bio umešan u eutanaziju dece, a koji je zaštićen od socijalista do devedesetih godina bio jedan od najzaposlenijih psihijatrijskih veštaka.

Ni jedan austrijski sudski postupak protiv nacionalsocijalističkih nasilničkih zločina nije u javnosti imao efekat, kakav je, poređenja radi, imao proces o Aušvicu u Frankfurtu. U austrijskoj široj javnosti jedva da se razvila svest o konkretnim zločincima. Tamo, gde se na takve podsećalo, bilo je dovoljno da se ukaže na njihovo nemstvo, da bi se odbacilo pitanje austrijske participacije.

Sećanje na nacionalcocijalizam na sceni spomenika se u prvo vreme oblikovalo shodno istorijsko-političkim intencijama osnivačkih partija Druge republike i imala je izraženo legitimisajući karakter. Spomenici iz tog doba su pre svega izraz političke martirologije. Tim spomenicima su kao žrtve legitimisani pre svega oni, koji su kao politički borci poginuli za slobodnu Austriju. Tako je u prvim posleratnim godinama nastao pravi bum u izgradnji spomenika, koji su naglašavali karakter Austrije kao žrtve i ođavali počast poginulima u borbi za slobodu. Ti spomenici su podizani pre svega u Beču i u nekim glavnim gradovima pokrajina. Navedimo kao primer centralni antifašistički spomenik posvećen žrtvama austrijske borbe za slobodu koje je podigla opština Beč. Taj spomenik na Centralnom groblju oblikovao je pored ostalih i Fric Kremer (*Fritz Cremer*), koji je kasnije postao poznat oblikovanjem grupe figura za spomen-kompleks u Buhenvaidu. Spomenik je trebalo da simbolizuje borbu za slobodu, optuživanje fašizma i tugovanje za žrtvama: glavna figura je oslobođeni goli mušlarac, ispred njega sedam stepenica, simbol za sedam godina nemačke vladavine.²⁾

I bivši koncentracioni logor Mauthauzen trebalo je da potkrepi tezu u žrtvi:

Logor, koji je neposredno po oslobođenja bio prepušten propadanju, koji je obližnje stanovništvo koristilo za odlaganje građevinskog materijala, sovjetske okupacione snage su 1947. godine predali u nadležnost Republici uz obavezom da ga održava i da se preoblikuje u dostojan memorijalni centar.

Republika se odmah bacila na posao da Mauthauzen preobrazi u mesto martirologije austrijske borbe za slobodu, nezavisno od činjenice da je u logoru samo manjina logoraša bila iz Austrije i da je procentualno verovatno više Austrijanaca bilo među stražarima, nego među logorašima.

Sa uređenjem tog memorijalnog centra povezano je izostavljanje svih nemačkih i austrijskih zatvorenika, koji nisu spadali u kategoriju političkih zatvorenika, iz spomena mrtvima, kao i rušenje velikih delova logora. Kao argument se navodila visoka cena održavanja, ali verovatno nije bio bez značaja postupak koji je Folkhard Knige (*Volkhard Knigge*) opisao na primeru Buhenvalda, da se minimiziranjem istorijskih ostataka postigne maksimiranje u davanju određenog smisla. Međutim, nije bilo moguće da se Mauthauzen, kao na primer Buhenvald, preobrati u neku vrstu antifašističkog pobjedničkog spomenika.³⁾ Političkoj martirologiji je pridodata katolička strana – uređenjem kapele u logoru i preobraženjem delova logora u groblje, što je odgovaralo odnosu moći u zemlji. Mnogo radikalnije predlog Narodne partije, da se na mestu logora podigne svetleći krst, koji bi nadaleko mogao da se vidi i da se Mauthauzen tako univerzalizuje kao svekoliko mesto ljudskog stradanja i mučeništva – kao neka vrsta evropskog „brda Kalvarija“, kao što su naslovile jedne novine – nije mogao da se sprovede zbog pritužbi sovjetskih okupacionih snaga.

Iako je 1949. godine uređeni memorijalni centar velikim delom bio finansiran od prodaje porušenih baraka i trebalo da potvrdi teze o Austrijancima kao žrtvama, to nije sprečavavalo dobar deo austrijskih novina da povedu pravu pravcijatu kampanju protiv „jezivo skupog“ renoviranja bivšeg logora. Osnovni ton uglavnom negativnih komentara bio je, da koncentracioni logor Mathauzen kao „ne austrijski“, „tuđ ovoj zemlji“, koji ne pripada sopstvenoj „kulturi“ ne sme da se „konzervira“.

Te kritike već upućuju na promenjenu političku scenu početkom pedesetih godina. Sa politikom reintegracije bivših nacionalsocijalista je izražavanje poštovanja prema antifašističkim borcima u velikim političkim partijama ubrzo izgubilo značaj,

održavalo se samo još kao partikularna kultura pamćenja pre svega u Komunističkoj Partiji Austrije i I organizacijama, koje su joj bile bliske.

Tako je sa uređivanjem memorijalnog centra potpuno splaslo interesovanje države za Mauthausen. U političkoj sferi, koju su obeležavali hladni rat i sprovedana reintegracija nacionalsocijalista, Mauthausen je bio marginalizovan, do njega je bilo stalo samo još stranim i austrijskim komunističkim bivšim logorašima. Ikonografija Republike, iskovana na osnovu privrednog čuda, mogla je i bez slike Mathauzena.⁴⁾

Na austrijskoj sceni pamćenja postao je dominantan nekakav drugačiji spomen. Antifašistička obeležja sećanja iz četrdesetih godina potisnula je konkurentna istorijska kultura, koja se pre svega širila na selu i našla svoj izraz u spomenicima u počast poginulim vojnicima Vermahta. Pedesetih godina je praktično u svakom selu u Austriji podignut spomenik ratniku, obično povezan sa osnivanjem lokalnih grupa austrijskog Saveza ratnih drugova (*Kameradschaftsbund*), organizacije, čiji je osnovni cilj bio u očuvanju časti vojnika. Ti spomenici ratnicima veoma dugo su postali vladajuća istorijska kultura republike. Iako je ovde došlo do potpune zamene žrtava, ipak je bilo nekih sličnosti sa spomenicima iz četrdesetih godina: i ovde su žrtve bili borci. Najčešći pojam koji se nalazi na spomenicima poginulim vojnicima, je pojam heroja.

Pitanje nacionalnog identiteta se, međutim, kod spomenika ratnicima postavlja po svemu drugačije, nego kod spomenika antifašističkim borcima. Protivrečnost, da je neko kao Austrijanac život izgubio kao vojnik Vermahta, rastvara se pojmovima kao što su zavičaj i otadžbina: „herojima palim za otadžbinu“, „u stranoj grudi u odbrani zavičaja palim herojima“, itd.

Malo i plitko dejstvo u društvu centralnog državnog modela za objašnjenje, teza o ulozi žrtve i pozivanja na austrijski otpor, ovde postaje jednako vidljivo, kao i opstajanje manje ili više svesne povezanosti sa nacionalsocijalističkim vremenom u kolektivnom pamćenju.

Prostorna povezanost gotovo svih tih spomenika sa mestima spomena na poginule u Prvom svetskom ratu, omogućila je proizvoljnu primenu termina zavičaj i otadžbina kako za monarhiju, tako i za nacionalsocijalističku Nemačku i austrijsku Republiku i izjednačila ratove kao povraćaj nečega večno istoga. Toj onologizaciji rata naročito je doprinela katolička crkva, koja je osveštavala

te spomenike, dopuštala da se izgrade ispred crkava ili na grobljima. Crkva je tako sačuvala polaganje svog prava na nadležnost i istovremeno integrisala vojnike u tradicionalnu kulturu mrtvih.⁵⁾

Treba pomenuti i da je protivurečnost, na koju nailazimo kod spomenika ratnicima, tek mnogo kasnije postala predmet javne diskusije. Kada je sredinom osamdesetih godina partija ÖVP (*Österreichische Volkspartei* – Austrijska Narodna Partija – austrijska politička partija sa hrišćansko-demoratskim obeležjem. – Prim. prev.) kandidovala za predsednika države bivšeg generalnog sekretara Ujedinjenih nacija Kurta Valdhajma (*Kurt Waldheim*) pokrenula se diskusija o njegovoj nacionalsocijalističkoj i ratnoj prošlosti. Kao poručnik Vermahta u štabu jedinica koje su na centralnom mestu bile umešane u rat protiv partizana, Valdhajm je kasnije samo delimično hteo da se seća tog vremena. Diskusija je, međutim, bila obeležena pre svega njegovom rečenicom da je on tamo samo vršio svoju dužnost. Neizgovoreni konsenzus, koji je do izražaja došao u spomenicima ratnicima pedesetih godina, o dužnosti da se brani otadžbina i zavičaj, nezavisno od vladajućeg političkog sistema ili države, kod Valdhajma nije više funkcionisao besprekorno. Valdhajmova rečenica više nije mogla da prođe pored, u međuvremenu, i naučno utvrđene istorijske slike. Dok jedan deo društva „ispunjavanje dužnosti“ više nije priznavao kao objašnjenje, ÖVP, koja je stala iza Valdhajma i on sam su napade usmerene protiv njegove ličnosti predstavljali kao „kampanju protiv Austrije kojom rukovode izvesni krugovi sa istočne strane“. Plakati ÖVP sa argumentacijom „e sada baš za inat“ bili su žute boje – boje jevrejske zvezde: Austrija i Valdhajm kao zajedničke žrtve jevrejske svetske zavere. Valdhajm je, uzgred budi rečeno, izabran sa 54 odsto glasova.

Konflikt nastao oko Valdhajma, čija je rečenica o izvršavanju dužnosti na paradoksalan način stajala u suprotnosti sa tezom o ulozi žrtve, nagoveštava, da ta teza osamdesetih godina nije više valjala za konsenzus. Uskoro će uslediti zvanično državno priznanje sukrivice Austrije za nacionalsocijalističke zločine, ali bez nekih posledica.

To se jasno vidi na razvoju memorijalnog centra Mauthauzen.

Memorijalni centar je 1970. godine dobio istorijsku izložbu, koju su bivši logoraši zahtevali još od četrdesetih godina, ali koja je posve stajala u znaku teze o ulozi žrtve. Uređenje izložbe bio je

uslov za onakvu funkcionalnu politiku sećanja, koju organizuje država, kojom je memorijalni centar Mauthauzen počeo da dominira od sedamdesetih godina uporedu sa sve većim značajem savremene istorije i „političkog obrazovanja“ u školama. Bila je praćena masivnim porastom broja posetilaca koji se krajem osamdesetih godina popeo na blizu 200.000 godišnje.

Kada je krajem osamdesetih godina usred političkog preobraženja u Evropi otpočela debata i o memorijalnom centru koncentracionog logora Mauthauzen, koja se rasplamsala zbog eklatantnih organizacionih, pedagoških, muzejsko-didaktičkih i naučnih nedostataka, a koja je pogotovo dovodila u sumnju centralne poruke memorijalnog centra, odbojno su reagovali kako nadležni organi – zaduženo Savezno ministarstvo za unutrašnja pitanja – tako i bivši austrijski politički logoraši. Od tada se malo toga dešava u Mauthauzenu.

Do koje mere je novo državno priznanje o suodgovornosti Austrijanaca za nacionalsocijalizam ostalo površno i koliko se malo sećanja uspostavilo na taj način (i koliko malo će se uspostaviti), veoma jasno pokazuju novi oblici spomena u Mauthauzenu: umesto da se sprovedu reforme i sadržajne korekture, uprava memorijalnog centra, koju postavlja ministarstvo, počela je da podržava kulturu priredbi i događaja, koja umesto konkretne rasprave sa istorijom logora postavlja doživljaj i emocije i tako Mauthauzen pretvara u kulturno dobro, koje može da se konzumira, koje – kako to preporučuje jedan bronamerni reklamni prospekt austrijske železnice – može da spoji posetu dobrim krčmama u Mauthauzenu sa obilaskom logora, čiji su vrhunac stepenice smrti koje vode ka kamenolomu koncentracionog logora, a zatim i sa odmorom u nekom lepom biotopu. Na kraju se ponovo nudi jedan restoran.

Vrhunac je dostignut projektom „Mauthauzen 2000“. Bečka filharmonija svirala je pod dirigentskom palicom Sajmona Retla baš jedan od najzloupotrebljavanijih komada evropske muzičke istorije, Betovenovu „Devetu simfoniju“, u jednom kamenolomu, koji je u holivudskom maniru pretvoren u koncertnu salu. Do koje mere porast važnosti Mauthauzena ide ruku pod ruku sa sadržajnim omalovažavanjem i apstrahovanjem istorijskih događaja, ništa nije pokazalo jasnije od izjave predsednika filharmonije, Klemensa Helsberga, koji je projekat ocenio kao „znak radosnog i punog nade kretanja u novi milenijum, kao naše stavljanje na stranu čovečnosti na jednom poprištu užasa“. Ta u velikoj meri

neobavezujuća izjava – čovečnost versus užas – odgovara predstavi o Mauthausenu kao jednom igralištu posebne vrste, jednom prostoru ispunjenom emocijom koga se pop-kultura sa svojim naginjanjem ka socijalnom kiču nerado odriče. Čini se da nikoga nije iritiralo što je samo pretvaranje kamenoloma koncentracionog logora u koncertnu salu višestruko premašilo troškove koji bi bilo potrebni za konkretnu već odavno neophodnu reformu.

Reforma memorijalnog centra, koju je od jeseni 2000. godine pokrenuo ministar unutrašnjih poslova, može da se oceni kao pokušaj da se povede takođe i računa o sve glasnijoj kritici. Istovremeno, međutim, mora da se posmatra i kao pokušaj, da koalicija narodnjaka i slobodaraca u saveznoj vladi na polju rasprave sa nacionalsocijalizmom – baš kao i prilikom obeštećivanja prinudnih radnika i kod restitucije „arijezovanog“ poseda – popravi svoj međunarodni imidž. („Arijezovanje“ se nazivalo nasilno oduzimanje jevrejske imovine koja se bez naknade prevodila u posed „arijevaca“, konkretno Nemaca, odnosno, Austrijanaca koji su smatrani Nemcima. – Prim.prev.)

Koliko je ambivaletno novo priznavanje sukrivice Austrijanaca, koliko malo ono uslovljava konkretnu raspravu o zločinima nacionalsocijalističkog sistema, to jest, do koje mere izmešta nacionalsocijalizam, još uvek deluje iz pozadine, vidi se najzad takođe i u debati oko spomenika Rejčel Vajtriders (*Rachel Whitereader*) u Beču, posvećenom austrijskim Jevrejima koji su ubijeni pod nacionalsocijalističkim režimom, a koji je pandan spomeniku holokaustu u Berlinu. Planirano postavljanje spomenika je, doduše, baš kao i u Berlinu, izazvalo veliku diskusiju, ali ona se koncentrisala pre svega na pitanja estetike i mesta na kome spomenik treba da se podigne. Pitanje koje se nameće, da li ovaj spomenik implicitno dodiruje i pitanje učešća Austrijanaca u ubistvu Jevreja, a ako jeste, zašto u tom slučaju treba odati počast samo ubijenim austrijskim Jevrejima, kada su Austrijanci, kao Globocnik, Kaltenbrunner (*Kaltenbrunner*) ili Štangl (*Stangl*) zauzimali centralno mesto u ubijanju evropskog jevrejstva, to pitanje je u naslovu spomenika izdvojeno i jedva da se postavljalo. Ja smatram da je to osnovni razlog zbog čega je protest protiv podizanja spomenika bio relativno slab i zbog čega je realizacija bila mnogo brža nego u Berlinu.

Na ovom mestu sam definitivno došao do sadašnjeg vremena, a možda i budućeg. Oba, međutim, danas nisu moja tema.

Za kraj još tri zaključka:

1. U državi, koja sebe i svoje društvo vidi kao žrtvu nacionalsocijalizma, malo je mesta bilo za sećanje na nacionalsocijalističke nasilne zločine i raspravu o sopstvenoj odgovornosti za te zločine. Sećanje na nacionalsocijalističke zločine do danas je zbog toga sprovedeno samo parcijalno. Tamo gde se rasprava odigravala i gde se izrazila sumnja u vladajuću istorijsku sliku – veoma rano u književnosti, a od šezdesetih godina i u istorijskom istraživanju – javnost je dugo nije ni primećivana. Od osamdesetih godina postoji, doduše, kultura prihvatanja krivice koja ide sve do vrha Republike; ali to priznanje krivice je dobrim delom ostalo apstraktno. (Nova vlada u međuvremenu, sada, kada se radi o isplatama, priznanje krivice, već iznosi sa iščekivanjem, da na međunarodnom planu za to može da očekuje neke protivusluge.)

2. Teza o ulozi žrtve i mala spremnost da se uhvati u koštac sa nacionalsocijalističkim zločinima, omogućili su relativno glatku i, po mom mišljenju, neizbežnu integraciju bivših nacionalsocijalista. Oni su tezu o ulozi žrtve, doduše, mogli manje-više da odbace kao istorijsku laž ukazujući na buru oduševljenja prilikom „priključivanja“ Austrije Nemačkoj, ali pošto su istovremeno profitirali od takvog državnog pozicioniranja – jer bez teze o ulozi žrtve i državnog ugovora ni privredna priča ne bi bila uspešna, a ona je to svakako bila u Drugoj republici – bivši nacionalsocijalisti su na paradoksalan način postali ubeđeni Austrijanci.

3. Glavna funkcija blokiranja sećanja na nasilne zločine je uspostavljanje nacionlnog identiteta razgraničenog od Nemačke. Uspostavljanje takvog identiteta je kod rođenih posle rata bez sumnje uspelo: Austrija se danas ne dovodi u pitanje kao u vreme između dva rata. Treba, ipak, postaviti pitanje, kako stvari stoje sa političkom svesti društva u kome je nacionalni identitet suštinski građen na blokiranju sećanja na nacističke nasilne zločine i austrijskom udelu u njima.

Primedbe

1) Garša Vinfrid R.: „Denacifikacija i sudsko kažnjavanje nacionalsocijalističkih zločina“, (Garscha, Winfried R.: „Entnazifizierung und gerichtliche Ahndung von NS-Verbrechen“) u „Nacionalsocijalistička vlast u Austriji. Priručnik“, („NS-Herrschaft in Österreich“. Ein Handbuch“) priređivači Emerih Talos/Ernst Haniš/Volfgang Nojgebauer/Rajnhard

Zider, (Emmerich Tálos/Ernst Hanisch/Wolfgang Neugebauer/Reinhard Sieder), Beč, 2000, str. 852-883, ovde str. 877.

2) Vidi „Spomen i upozoravanje u Beču 1934-1945. Memorijalni centri otpora i progona, egzila, oslobođenja. Dokumentacija“, („Gedenken und Mahnen in Wien 1934-1945. Gedenkstätten zu Widerstand und Verfolgung, Exil, Befreiung. Eine Dokumentation“) priredio Dokumentacioni arhiv austrijskog otpora, Beč, 1998., str. 265; „Fric Kremer. Život – dela – spisi – mišljenja, sakupio i prikazao Diether Šmit“, (Fritz Cremer. Leben – Werke – Schriften – Meinungen, gesammelt und dargestellt von Diether Schmidt“), Drezden, 1972., str. 63.

3) Vidi Knige, Folkhard: „Žrtva, delo, uspon? Od koncentracionog logora Buhenvald sve do nacionalnog memorijalnog- i spomen-centra NDR“, (Knigge, Volkhard: „Opfer, Tat, Aufstieg. Vom Konzentrationslager Buchenwald zur nationalen Mahn- und Gedenkstätte der DDR“) u „Okamenjeni spomen: buhenvaldski spomenik iz 1958.“ („Versteinertes Gedenken: das Buchenwalder Mahnmal von 1958“) tom I, priređivač Folkhard Knige, Špređa (Spröda), 1977.

4) Vidi Perc, Bertrand: „Čak je i sunce tada sijalo posve drugačije...’ Nastanak memorijalnog centra koncentracionog logora Mauthauzen 1945-1970“, („Selbst die Sonne schien damals ganz anders...’ Die Entstehung der KZ-Gedenkstätte Mauthausen 1945-1970“) u UJ, Hajdemari, (priređivač), „Okamenjena svest. Javno reprezentovanje državnog i nacionalnog identiteta Austrije u njenim spomenicima“, (Uhl, Heidemarie, / Hg./ „Steinernes Bewußtsein. Die öffentliche Repräsentation staatlicher und nationaler Identität Österreichs in seinen Denkmälern“), tom 2., Beč-Keln-Vajmar, 2001.

5) Vidi Matl, Zigfrid/ Štulpfarer, Karl: „Odbrana i inscenacija u lavirintu Druge republike“, (Matl, Siegfried/Stuhlpfarrer, Karl: „Abwehr und Inszenierung im Labyrinth der Zweiten Republik“), u „Nacionalsocijalistička vlast u Austriji. Priručnik“, („NS-Herrschaft in Österreich, Ein Handbuch“), priređivači Emerih Talos/Ernst Haniš, Wolfgang Nojgebauer/Rajnhard Zieder, (Emmerich Tálos/Ernst Hanisch/Wolfgang Neugebauer/Reinhard Sieder), Beč, 2000., str. 910: Uz to vidi uopšteno takođe Gertner Rajnhord/Rozenberger, Ziglinde: „Spomenici ratnicima. Prošlost u sadašnjosti“, (Gärtner, Reinhord/Rosenberger, Sieglinde: „Kriegerdenkmäler. Vergangenheit in der Gegenwart“), Insbruk, 1991; Rizenfelner, Štefan/UJ, Hajdemari „Znaci smrti. Savremeno-istorijska kultura spomenika“ (Riesenfallner, Stefan/ Uhl, Heidemarie: „Todeszeichen. Zeitgeschichtliche Denkmalkultur“), Beč-Keln-Vajmar, 1994.